

Lapspatsiendi autonoomia õiguslikud raamid

Kristi Paron, PhD

Patsiendiõiguste ja laste õiguste ekspert

Eesti Arstide Päevad

2026

Kes on laps?

- ÜRO lapse õiguste konventsiooni ja lastekaitseseaduse järgi on lapsed kõik alla 18-aastased inimesed.
- Tsiviilõiguse üldpõhimõte (TsÜS-s): alla 18-aastasel – alaealisel – on piiratud teovõime, 18-aastaseks saanul on täielik teovõime. Teovõime on võime teha iseseisvalt tehinguid.
- Erinevates seadustes on kehtestatud erandina 18-st madalamaid vanusepiire või küpsuse/arusaamisvõime hindamine.
- Üheks erandiks ongi piiratud teovõimega patsiendi õigus anda nõusolek vastavalt kaalutlusvõimele (sõltumata vanusest).

Kui patsient on laps: eriline kolmiksuhe ja duaalne patsient

- Lapse, vanema ja tervishoiutöötaja vahel tekib eriline kolmiksuhe, kus kõik osapooled mõjutavad üksteist ja üksteise käitumist.
- Seega on laste tervishoiu eripäraks, et patsiendiautonoomiat teostab „duaalne patsient“.
- Seetõttu on patsiendi autonoomia austamine laste tervishoius tõeline väljakutse – kes on patsient?, kelle autonoomiat peab arst austama?
- Kust jookseb piir lapsevanema õiguste ja lapse enesemääramise vahel?

Lapse õigus olla ära kuulatud/ täiskasvanu kohustus arvestada lapse arvamusega

- Üldtunnustatud rahvusvaheline põhimõte (ÜRO lapse õiguste konventsioon, Oviedo konventsioon, lastekaitseseadus) – lapsel on õigus avaldada arvamust igas teda puudutavas küsimuses ning lapse arvamusele tuleb anda kohane kaal, vastavalt lapse vanusele ja küpsusele.
- Laps tuleb seega kaasata otsustamisse niipalju kui tema vanust ja küpsust arvestades võimalik – laps osaleb otsustamises.
- Lapspatsiendi autonoomia gradatsioon – mida vanemaks ja küpsemaks laps saab, seda suurem kaal on tema arvamusel (see kehtib ka perekonna sees).

Osalemine (kaasarääkimine) ja otsustamine (nõusolek)

- Vahet tuleb teha lapse osalemisel ja otsustamisel.
- LÕK, Oviedo – laps tuleb kaasata otsustamisse niipalju kui tema vanust ja küpsust arvestades võimalik – laps osaleb otsustamises, patsiendi teavitatud nõusoleku annab lapsevanem.
- Isegi, kui laps ei saa ise otsustada, tuleb saada tema heakskiit/laps ei ole vastu (vägisi ravimine on ebaeetiline). Erandiks erakorraline med./eluohtlikud ja tervisekahju tekitavad olukorrad.
- Tuleb aga ette olukordi, kus vaja selgeks teha, kas laps/noor saab anda iseseisvalt nõusoleku – noor on otsustaja/annab iseseisvalt teavitatud nõusoleku. Näiteks ei soovi noor mingil põhjusel oma vanemat kaasata.

Võlaõigusseadus (VÕS), 41. peatükk

- VÕS § 766 sätestab patsiendi põhilised õigused
  - Õigus saada infot (§ 766 lg 1)
  - Õigus anda nõusolek või keelduda selle andmisest (§ 766 lg 3)
- VÕS § 766 lg 4 - piiratud teovõimega patsiendi puhul kuuluvad § 766 lõigetes 1 ja 3 nimetatud õigused patsiendi seaduslikule esindajale niivõrd, kuivõrd patsient ei ole võimeline poolt- ja vastuväiteid vastutustundeliselt kaaluma.

Lapspatsiendi nõusolek

- Lapspatsiendi võib läbi vaadata ja talle tervishoiuteenust osutada tema enda nõusolekul, **kui ta on võimeline poolt- ja vastuväiteid vastutustundeliselt kaaluma. NB! Vanuse alampiiri seadus ei kehtesta!**
- Lapse kaalutlusvõimet hindab tervishoiutöötaja.
- Tavaolukorras - laps koos vanemaga ja ühel meelel, pole vajadust lapse kaalutlusvõimet hinnata.

Lapspatsiendi nõusolek

- Kui laps ei ole võimeline poolt- ja vastuväiteid vastutustundeliselt kaaluma, on otsustusõigus tema vanematel (või muul seaduslikul esindajal).
- Vanemate otsust ei või siiski järgida, kui see kahjustab ilmselt lapse huve (VÕS § 766 lg 4).
- Seega on tervishoiuasutusel võimalik sellises olukorras last ravida/teha raviotsuseid vanemate keelust sõltumata.
- Kui arsti hinnangul on noor ise kaalutlusvõimeline, ei saa tema otsusest kõrvale kalduda.

Kuidas hinnata patsiendi kaalutlusvõimet

- Seadus täpsemaid juhiseid ei anna (kui on võimeline ....).
- Tegemist on eelkõige meditsiinieetikast pärit patsiendiautonomoogia küsimusega.
- Laste puhul tuleb seda hinnata samamoodi kui täiskasvanute puhul.
- Abimaterjal: „Lapspatsiendi kaalutlusvõime hindamine tervishoiuteenuse osutamisel“ (Vt täpsemalt: elselts.ee/juhendid/voi-oiguskantsler.ee/tegevusvaldkonnad/laste-ja-noorte-oigused/infomaterjalid).

Kuidas hinnata patsiendi kaalutlusvõimet

- Patsiendile informatsiooni andmine, selle informatsiooni mõistmine ja töötlemine patsiendi poolt ongi kesksed küsimused patsiendi kompetentsuse kujunemisel.
- Üldiselt hinnatakse patsiendi kompetentsust (võime teha valik/otsus) neljast kriteeriumist lähtudes:
  - Patsient mõistab oma olukorda ja enda ees seisvaid valikuid
  - Patsient mõistab talle antavat teavet ja suudab teha sellest järeldusi
  - Patsient suudab saadud teabe ja oma väärtushoiakute põhjal teha valiku
  - Patsient suudab oma valiku põhjendusi selgitada.

Kuidas hinnata patsiendi kaalutlusvõimet

- Hinnata tuleb, kas laps on kaalutlusvõimeline konkreetse, tema ees seisva küsimuse otsustamiseks.
- Mida suuremad riskid otsusega kaasnevad, seda suuremat kaalutlusvõimet eeldab otsuse tegemine.
- Haiguskogemuse olulisus! Teabe andmise olulisus!
- Vanus võib olla üks kriteerium, mille järgi hinnata lapse kaalutlusvõimet, kuid see ei saa olla ainus. Lapsed saavutavad küpsuse ja iseseisvuse erinevas eas.

Kuidas hinnata patsiendi kaalutlusvõimet

- Hindamine on individuaalne, konkreetsest lapsest lähtuv!
- Abiks on siiski ka üldised arengupsühholoogia-alased põhitõed.
- 14-15-aastased kaalutlevad üldiselt sarnaselt täiskasvanutega („Noored otsustamas: millega arvestada noorte otsustusõiguse arutelus“, Tõugu, P., Palu, A. & Liin, T., 2026)
- Eesti arstide **hoiakute** kohaselt on lapsed võimelised iseseisvalt otsustama madala riskiga operatsiooni üle 16-aastaselt (vastuste keskmine) (Paron, 2024).

Tervishoiuasutuse rutiinid

- Tervishoiuasutusel on mõistlik kehtestada siseeeskirjad/protseduurireeglid alaealiste patsientide kaasamise ja nende nõusolekuga seonduva kohta.
- Keerulistes olukordades võib abi olla kollegiaalsest otsustamisest (haiglate eetikakomiteed arutavad juba praegu keerulisi juhtumeid).

Dokumenteerimine

- Lapse kaalutlusvõime hindamine tuleb asjakohaselt dokumenteerida – millistest asjaoludest lähtudes laps kaalutlusvõimeliseks loeti.
- Kui seda pole dokumenteeritud, on vaidluse korral raske tõendada, et selline hindamine toimus ja millel see põhines.

Mida teha, kui vanemad ei seisa lapse tervise eest!

- Väga eripalgelised olukorrad – nt lapsevanem ei taga lapse arengut (nt veganvanemate beebi juhtum); vanem ei tunnista lapse arengulist erivajadust; vanem väärkohtleb last, vanem keeldub ravist (RK lahend).
- Mida saab teha/peab tegema tervishoiuasutus?
- Lastekaitseseadus § 27 lg 1 kohustab abivajavast lapsest teatama kõiki isikuid.
- Abivajav on laps, kelle heaolu on ohustatud või kelle puhul on tekkinud kahtlus tema väärkohtlemise, hooletusse jätmise või muu lapse õigusi rikkuva olukorra suhtes ...

Mida teha, kui vanemad ei seisa lapse tervise eest!

- Abivajavast lapsest tuleb viivitamatult teatada kohaliku omavalitsuse üksusele või lasteabitelefonil 116 111. Kui laps on hädaohus – 112.
- Teavitamisele võiks eelneeda vestlus vanemaga – selgitamine, veenmine (sõltub mõistagi konkreetsest olukorrast).
- Abivajavast lapsest teavitamine ei riku konfidentsiaalsuskohustust.
- Teine alternatiiv – tervishoiuasutus pöördub ise otse kohtusse. Teatud juhtudel on see ainuke kohane käitumisviis.

Aitäh, et kuulasite!

